

Bilişsel Davranışçı Oyun Terapisi Teknikler ve Uygulamalar

Sultanberk Halmatov

Dr. Sultanberk HALMATOV

BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI OYUN TERAPİSİ - Teknikler ve Uygulamalar

ISBN 978-605-037-021-8

DOI 10.14527/9786050370218

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ekim 2019, Ankara

Yayın-Proje: Özge Yüksek
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Birleşmiş Milletlerin çocuk hakları sözleşmesinde her çocuğun oynama hakkının olduğu özellikle vurgulanmıştır. Oyun çocuklar için vazgeçilmezdir. Oyunun çocuk gelişimi üzerindeki etkisi asırlardır bilinmekte ve günümüzde çocuk ruh sağlığı ve eğitimi alanında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Çocuk dünyası yetişkin dünyasından farklıdır. Çocuk için oyun hayatın ta kendisidir. Bir yetişkin için “ekmek kavgası” ne kadar ciddi ise çocuklar için de oyun o derece ciddidir. Bu anlamda oyun, yetişkin yaşamının “minyatürüdür”. Bir yetişkinin bir çocuğa destek ve yardımcı olabilmesi için öncelikle dünyaya çocuğun gözüyle bakabilmesi gerekir. Bir yetişkinin bir çocuğa, “Korkacak ne var?”, “Bu çok basit” demesi o yetişkinin çocuk dünyasından anlamadığı anlamına gelebilir bazen. Çocuğun “dünyasına” girebilmek başta anne baba olmak üzere çocuklar ile çalışan tüm uzman ve eğitimciler için çok önemlidir. Çocuklar oyun oynayarak hayatı öğrenirler. Çocuklar için vazgeçilmez olan oyunun gücünden yararlanarak çocuk ile daha derin bir iletişim kurulabilir. Oyundan faydalanarak çocuğun tüm gelişim alanları desteklenebilir. Oyun çocuğun ders başarısını arttırabilir. Oyun çocuğun ruh sağlığını olumlu etkileyebilir. Oyun bazı durumlarda “TEK ÇARE” olabilir...

Bu kitap tamamen kendi profesyonel hayatımda kullandığım tecrübelerimin paylaşımıdır. Kitap, oyun terapisi üzerine aldığım ve almaya devam ettiğim eğitimlerden (En iyi hocalardan!) öğrendiklerimi, oyun terapisine gönül vermiş uzmanlarla paylaşmak için yazılmıştır. Bu kitapta oyun terapisinin tarihsel gelişimi ve türleri hakkında bilgilere kısaca değineceğim. Eğer bu konular hakkında daha detaylı bilgi almak istiyorsanız, daha önce yazdığım “Oyun Terapisinde Pratik Teknikler” adındaki kitabımdan veya benzeri kitap ve makalelerden faydalanabilirsiniz. Bu kitapta okulöncesi ve ilkökul çağındaki çocukların ruh sağlığını ve eğitimini desteklemek amaçlı geliştirilen oyun ve tekniklere ve yetişkinler ile çalışmalarda kullanılacak etkinliklere yer verilmiştir. Okuyan herkese faydalı olması dileğiyle...

Not: Bana her konuda destek olan ve rahat çalışabilmem için tüm şartları hazırlayan eşim Mederâya, onlara ayıracağım zamanı çalışarak geçirdiğim halde beni “Dünyanın en iyi babası” olarak gören ve beni koşulsuz seven oğlum Babur Yuşa ve kızım Zeynep'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca; Fatma Kolukısa Usluer'e, Serpil Karadoğana, ve Doç. Dr. Ahmet Demir'e desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Emeğinize sağlık!

Dr. Sultanberk HALMATOV

Ekim 2019

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
OYUN NEDİR?	1
Oyun Çeşitleri.....	2
Oyunun Terapötik Gücü.....	3
OYUN ANALİZİ	3
Çocuğun Oyun Düzeyini Belirleme (3-7 Yaş)	5
Çocuk Değerlendirme Oyunları.....	6
Hayali Oyunu Gözleme.....	11
Çocuk Oyunları Analizi Göstergeleri	11
Hayali Oyunların Gelişim Düzeyleri	18
OYUN YOLU ile ÇOCUK DEĞERLENDİRME TEKNİKLERİ.....	20
Hayvan Ailesi Çiz Testi	20
Süpermen ile Görüşme	21
Çocuk ile Röportaj.....	24
“Ne Yapardın?” Çocuk ile Görüşme Tekniği.....	26
“Ağaç” Testi	26
“Eğer Sihirbaz Olsaydın” Değerlendirme Oyunu.....	29
“Uzaya Yolculuk” Değerlendirme Oyunu.....	30
“Güneş, Yağmur, Bulut” Değerlendirme Oyunu	30
“Doğum Günü” Değerlendirme Oyunu	31
“Benim Yerim” Değerlendirme Oyunu.....	33
“Ödül Töreni” Değerlendirme Oyunu	33
“Benim Artı ve Eksilerim” Değerlendirme Oyunu	34
“Merdiven” Değerlendirme Oyunu	34
“İyi Kalpliler Evi” Değerlendirme Oyunu	35
“Kendini Çiz” Resim Testi	35
“De Greef Denemesi” Değerlendirme Tekniği	38
“Yerini Seç” Değerlendirme Oyunu	40
Oyun Terapisine Giriş.....	41
Oyun Terapi Uzmanı Kimdir ve Nasıl Olmalıdır?	42
Oyun Terapi Odası	43
Oyun Terapisinde Bulunması Gereken Malzemeler	43
Oyuncaklar	43
Oyun Terapisi Uygulaması.....	44
Davranışçı Yaklaşım Teknikleri	45
Karşıt Koşullanma.....	47

SistematiK Duyarsızlaştıırma	47
Karşı Karşıya Getirme (Maruz Bırakma).....	47
Davranışçı Yaklaşım Temelli Oyun Terapisi	47
Bilişsel Terapi Teknikleri.....	48
Bilişsel-Davranışçı Oyun Terapisi Teknikleri	50
Model Alarak Öğrenme Tekniğı Kullanımı.....	50
SistematiK Duyarsızlaştıırma Tekniğı Kullanımı	50
Taşıırma Tekniğı Kullanımı	51
Biçimlendirme Tekniğı Kullanımı	51
Gevşeme Eğitimi Kullanımı.....	52
Atılganlık Eğitimi Kullanımı	52
Kendi Davranışlarını Kontrol Etme Tekniğı	52
Aşamalı Görevler Oluşturma Tekniğı	52
Yönlendirilmiş Keşif Tekniğı	53
BİLİŞSEL-DAVRANIŞÇI OYUN TERAPİSİ.....	53
İlk Görüşme.....	53
I. ETAP (ORYANTASYON ETABI).....	55
Çocuğı Tanımaya Yönelik Oyunlar	59
Çocuğı Ortamı Tanıtmaya Yönelik Oyunlar	60
Geliştirici Oyunlar.....	60
Yardımcı Oyuncak Seçimi	61
Ritüel Oyunu Seçimi	62
Oryantasyon Etabi İçin Bir Seans Programı Örneğı	63
II. ETAP (TERAPÖTİK OYUNLAR ETABI).....	63
Yüzleştirme Aşaması	63
Duygusal Farkındalık Kazandırma Oyunları	64
Duygu Oyunları	64
Depreştirme Oyunları.....	65
İyi ve Kötü Kediler Oyunu.....	65
Yüzleştirme Oyunları	67
Oynanacak Oyun İçin Oyuncak Seçimi	69
Yüzleştirmede Karikatür Çizimi Kullanımı.....	70
Yüzleştirmede Hikâye Anlatımı	72
Yüzleştirme Aşaması İçin Seans Örneğı	74
MÜDAHALE OYUNLARI (TERAPÖTİK OYUNLAR).....	74
Terapötik Oyun Geliştirme	75
Model Alarak Öğrenme Tekniğine Göre Oyun Geliştirme	75
SistematiK Duyarsızlaştıırma Tekniğine Göre Oyun Geliştirme	76

Taşıma Tekniği Kullanarak Oyun Geliştirme.....	76
Yönlendirilmiş Keşif Tekniği Kullanarak Oyun Geliştirme	77
Aşamalı Görevler Oluşturma Tekniği Kullanarak Oyun Geliştirme	78
Müdahale Aşaması İçin Seans Örneği	78
III. ETAP (OLUMLU BENLİK ALGISI KAZANDIRMA ETABI).....	79
Kendi Davranışlarını Kontrol Etme Tekniği Kullanarak Oyun Geliştirme	80
Öz Saygı Kazandırma Oyunları.....	82
IV. ETAP (KONTROL VE SONLANDIRMA ETABI).....	82
Grup Oluşturma.....	82
Ortam Oluşturma	83
Kontrol Aşamasında Oynanacak Oyunlar	83
Kışkırtıcı (Provokatif) Oyunlar.....	83
Sonlandırma	84
PROBLEME YÖNELİK OYUNLAR	84
DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU.....	85
Hareketli Oyunlar	86
Masa Başı Oyunlar	92
Dikkat Geliştirici Oyunlar.....	94
KORKU PROBLEMİNE YÖNELİK OYUNLAR.....	98
Korku ile Çalışmada Sistematik Duyarsızlaştırma Tekniği Kullanımı	102
Çocuk ile Korku Üzerine Konuşurken Vurgulanması Gerekenler.....	102
KARANLIK KORKUSU.....	106
SALDIRGANLIK PROBLEMİNE YÖNELİK OYUNLAR.....	107
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU.....	115
Otizmlilerde Çocuklarda Oyun Gelişimi.....	118
Duyu Oyunları.....	121
Duyu Oyunlarına Örnekler.....	122
Köpük Baloncuk Oyuncakları	126
Işık ve Gölge Oyunları	127
Buz ile Oyunlar	128
Ses Oyunları.....	131
Fiziksel Temaslı ve Dokunsal Oyunlar.....	134
Otizmlilerde Çocuklar ile Çalışmada Resim Etkinliklerinden Yararlanmak ...	136
Çocuk ile Birlikte Resim Yapma Aktivitesi Etapları.....	138
ÇOCUKLARDA YEMEK SEÇME PROBLEMİ	144
YETİŞKİNLER İÇİN PSİKOLOJİK OYUNLAR.....	158
KAYNAKLAR.....	174

OYUN NEDİR?

Oyunun insanlık tarihi kadar eski olduğu yönünde görüşler vardır. Oyunun bilimsel olarak ele alınması da oldukça eskilere dayanır. Kaynaklar, Aristo, Plato gibi Antik Yunan düşünürlerinin, çocuk oyunları ile ilgili görüşlerinin olduğunu göstermektedir. Plato çocukların gelişimlerini dönemlere ayırmış ve özellikle 3-6 yaş çocukları için oyunun önemine değinmiştir. Aristo da çocuğun gelişimini dönemsel olarak ele almıştır ve çocuk eğitiminde oyun ve fiziksel alıştırmaların öneminden bahsetmiştir.

Antik Yunan'dan günümüze kadar, çocuk oyunlarına olan ilgi artarak gelmiştir. İlk dönemlerde oyunun ne olduğu merak konusu iken ve çalışmalar bu yönde ilerlemişken, modern zamanda ise oyunun insan hayatındaki önemi ve etkisi merak konusu olmuştur. Günümüze kadar oyun hakkında yapılan çalışmalar ışığında oyunu çok farklı açılardan tanımlamak mümkündür (Vygotski, 1966., Singer, 1973., Elkolin, 1978., Komarova, 1992., Sevinç, 2004., Kasatkina, 2010.)

Oyun; çocuğun yaşamının merkezinde yer alır ve çocuk için vazgeçilmezdir. Çocuk oyun oynayarak kendi kendini eğitir. Çocuklar oyunlar ile öğrenir, oyunlar ile olgunlaşırlar. Bu açıdan bakınca oyunu eğitim aracı olarak tanımlamak da mümkündür. Gelişimin bir parçası olan oyun, aynı zamanda gelişimin bir göstergesidir de. Çocuğun fiziksel, zihinsel, sosyal ve kişilik gelişimi için önemli bir ihtiyaçtır. Çocuklar oyunlar oynayarak gelişirler, öğrenirler ve yetişkin hayatına hazırlanırlar (O'Connor, 1991., Lendert, 1994., Panfilova, 1999., Fopel, 2004., Bogina, 2010., Schaefer, 2013., Smirnova, Riabkova, 2013., Panfilova, 2006., Halmatov, 2016.)

Freud'a göre çocuklar gerçek yaşamda kabul edilmeyen saldırganlık, cinsellik gibi duygu ve davranışları oyun yolu ile dışa vurmaktadırlar. Freud, oyunun yeni şeyler öğrenme, beceri kazanma üzerinde olumlu etkilerinin olduğundan da bahsetmiştir (Elkonin, 1999).

Erikson (1963) çocukların gelişimine paralel olarak, oyunlarının da karmaşıklıştığından söz etmiştir. Ona göre oyun, çocuğun psikososyal gelişiminin bir yansımasıdır ve çocuğun benlik gelişiminde çok etkilidir.

Vygotsky (1930)'e göre oyun yeni şeylerin keşfidir. Oyun, çocukların içsel çatışma ve çelişkilerinin bir sonucudur. Çocuklar oyunlarında, gerçek yaşam deneyimlerinden hatırladıkları unsurları, yaşanmış olaylardaki ilişkileri kullanırlar.

Piaget (1969)'ye göre oyun, çocuğun deneyimlerini, bilgilerini ve anlayışını birleştiriyor. Çocuklar oyun oynayarak, bilinen şemalarını küçük değişikliklerle tekrar uygulanmasını sağlayarak mevcut becerilerini pekiştirirler. Ayrıca oyun çocuğa güven ve ustalık duygusu yani ego devamlılığı hissi verir (Mihaylenko, Korotkova, 1990).

Oyun Çeşitleri

Oyunun her bir çeşidi kendi çapında çocuğun gelişimini etkiler. Gelişim çağındaki bir çocuk bu oyun çeşitlerinin hepsini oynamalıdır. Her çeşit oyun çocuğun farklı gelişim alanını desteklediğinden, bu oyunların herhangi biri çocuk tarafından hiç (yeterince) oynanmazsa, duygusal veya fiziksel gelişimi açısından bazı “şeyler” eksik kalacaktır. Genel olarak oyunu üç alt grupta toplamak mümkündür. Bunlar; hareketli oyunlar, masa başı oyunlar ve sözel oyunlardır.

Hareketli oyunlara; ebeleme, yakar top, yerden yüksek gibi oyunlar örnek verilebilir. Bu gibi oyunlar yalnız oynanan oyunlar değildir. Kolektif oyunların ortak yönü, bir kuralın ve belirli bir sıralamanın olmasıdır. Hareketli oyunlar için daha geniş alanlara ihtiyaç vardır.

Masa başı oyunlar ise yine belli kuralları olan ve oynamak için özel malzemelere ihtiyaç duyulan oyunlardır. Masa başı oyunlar için geniş bir alana ihtiyaç yoktur. Evde masada, zeminde oynanabilir. Satranç, domino, eşini bul kartları, tavl gibi oyunlar masa başı oyunlara örnek olarak verilebilir.

Sözel Oyunlar ise fazla hareket gerektirmeyen, daha çok sözel içerikli oyunlardır. Parmak oyunları, tekerleme söylemeler, bilmeceler, şarkılı oyunlar sözel oyunlara örnek verilebilir. Bu tür oyunlar için de geniş bir alana ihtiyaç olmayabilir. Daha çok oturarak oynanan sözel oyunlar, yorulmuş veya fazla hareket etmesi gereken çocuklar için daha uygundur.

Çocuk oyunları yapılarına göre de iki grupta sınıflandırılabilir. Bunlar kurallı oyunlar ve hayali oyunlardır.

Kurallı oyunlar; en az iki kişi ile oynanan ve belirli kuralları olan oyunlardır. Kurallı oyunların içeriği ve sıralı bir şekilde yapılması gereken davranışları vardır. Bu tür oyunlar bir iki basit kuralı olan oyunlar olabileceği gibi kesin ve sistematik kuralları olan karmaşık oyunlar da olabilir. Oyun süresince oyunun kuralları ihlal edilirse oyuncu oyundan elenir veya sırasını kaybeder. Kurallı oyunlarda oyunun esas amacı kuralları bozmamaktır. Oyunu eğlenceli ve heyecanlı kılan da kurallara uymak veya uymamaktır (Mihaylenko, Korotkova, 1990).

Hayali oyunlar ise, çocuğun hayal gücü ile oynanan oyunlardır. Hayali oyunlar, “mış” gibi yapılan oyunlardır. Yani herhangi bir nesne veya olguya, başka bir nesne veya olgu gibi davranılmasıdır. Hayali oyunlar özellikle küçük yaştaki (okul öncesi) çocukların en sık oynadıkları oyun türüdür. Hayali oyunlar çocukların hayal güçleri ile zenginleşir. Oyun terapisinde yukarıda değinilen tüm oyun türlerinden yararlanılmakla birlikte en çok kullanılan oyunlar hayali oyunlardır (Vygotski, 1966., Singer, 1973., Elkolin, 1978., Komarova, 1992., Sevinç, 2004., Kasatkina, 2010.)

Oyunun Terapötik Gücü

Kendini ifade etme: Çocuklar belli yaşlarda duygu ve düşüncelerini ifade etme konusunda yetersizdirler. Gelişimsel sınırlılıklar, kelime dağarcıklarının yetersiz olması, soyut düşünme becerilerindeki sınırlılıklar, çocukların iletişim becerilerini kısıtlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında oyun, çocuklar için düşünce ve duygularını “dışa vurmaya” kolaylaştıran en etkin araçtır.

Bilinçdışına erişim: Çocuklar, oyuncaklar, oyunlar ve diğer malzemeler aracılığıyla, bilinçdışı arzu ve dürtülerini bilinç düzeyine getirebilmektedirler. Yansıtma, yer değiştirme ve sembolizasyon savunma mekanizmaları ile bilinçdışı malzemeleri eyleme dönüştürebilirler.

Doğrudan ve dolaylı öğrenim: Çocuklar, yeni bilgi ve becerileri oyun yolu ile daha kolay öğrenebilmektedirler. Ayrıca psikolojik ve davranım bozuklukları olan çocuklar, oyun yolu ile tedavi edildiğinde baskı ve kaygı yaşamadan probleminin üstesinden gelebilmektedirler.

Duygusal boşalma: Çocuklar, herhangi bir sebepten dolayı içe atılan “gerilim kalıntılarını”, oyun yolu ile daha kolay dışa vurabilirler. Çocuklar stres ve travma yaşatan yaşam deneyimlerini oyun aracılığıyla yeniden canlandırarak, onlarla baş etmeyi öğrenebilirler.

Stres aşılama: Gelecekte olması beklenen stres verici olay ve yaşantılar oyun yolu ile canlandırılarak stres azaltılabilmektedir. Okula başlama, doktora veya dışarıya gitme, taşınma gibi çocuklar için kaygı uyandıracak yaşantılar oyun yolu ile “prova” edilerek, çocuğun yeni duruma uyumunu kolaylaştırılabilir.

Empati: Canlandırma veya evcilik oyunları sayesinde çocuklar farklı karakterlere bürünebilmektedirler. Çocuklar oyunda canlandıkları karakterleri sadece oynamakla kalmaz aynı zamanda olaylara onların bakış açısından bakmayı da öğrenirler. Böylece çocukların empati yetenekleri gelişebilir.

Yeterlilik ve özdenetim: Çocuklar gerçekte yapamayacakları, başaramayacakları ama hep arzuladıkları yetkinlikleri oyun yolu ile elde edebilirler. Bu şekilde çocukların saygınlıkları ve yeterlilik duyguları artabilir. Diğer çocuklar ile oynanan kurallı oyunlar sayesinde de çocuklar, dürtülerini kontrol edebilmeyi öğrenirler (Vygotski, 1966., Singer, 1973., Elkolin, 1978., Komarova, 1992., Kasatkina, 2010.)

OYUN ANALİZİ

Çocuk demek oyun demek. Çocuk dünyasında vazgeçilmez yeri olan oyun, çocuğun yaşam biçimini oluşturur. Çocuğun oynadığı oyunu gözlemleyerek çocuk hakkında birçok önemli bilgiler almak mümkündür. Çocuğun oyun sırasındaki tutumu onun gelişiminin bir yansımasıdır. Çocuğun oynadığı oyunları ve bu oyunlardaki pozisyonunu inceleyerek, çocuğun geleceği hakkında da bir miktar

tahmin yürütmek mümkündür. Amerika ve Batı'da, Freud, Erikson, Piaget, Klein ve Vygotski, Leontev, Elkonin, Davydov gibi Rus uzmanlar, çocuk oyunlarını araştırmışlar ve birbirinden farklı sonuçlar ve görüşler ortaya koymuşlardır. Tüm bu uzmanların ortak görüşleri ise, oyunun çocuk yaşamı için önemlidir. Oyunun çocuğun gelişiminde, öğrenmesinde ve sosyalleşmesinde önemi büyüktür. Bu anlamda çocuğun oyunu incelenmesi gereken önemli bir olgudur.

Oyunu incelemek ve oyunun analizini yapmak çocuk hakkında birçok bilgi vermekle birlikte aynı zamanda oyunu doğru değerlendirme konusunda da yarar sağlar. Rus uzmanlar, Komarova, (1992), Elkonin, (1999) ve Kalinina (2003) oyunu inceleyerek aşağıdaki bilgileri elde etmenin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir.

- Çocuğun oyun etkinliklerinin gelişim düzeyine uygunluğunu bilimsel olarak değerlendirebilme,
- Çocuğun ihtiyacına göre oyun planı hazırlayabilme,
- Oyunun etkinliği ve kalitesini denetleyebilme,
- Çocuğun genel gelişimi, kişisel özellikleri, akademik düzeylerini belirleme.

Piaget (1951), çocuk oyunlarını;

1. İşlevsel Oyun
2. Yapı - İnşa Oyunları
3. Dramatik Oyunlar
4. Kurallı Oyunlar olmak üzere 4 aşamadan geliştiğini ileri sürmüştür (Sevinç 2004).

Elkonin (1936), okulöncesi çocukların oyun etkinliklerini inceleyerek, çocukta oyun sürecinin bazı aşamalardan geçerek geliştiğini ileri sürmüştür. Bu aşamalar şunlardır;

1. Duyusal-Motor Dönemi Oyunları
2. Dramatik Oyunlar
3. Canlandırma-Rol Yapma Oyunları (Evcilik)
4. Kurallı Oyunlar

Bebeklik döneminde çocuklar oyuncakları (nesnelere) incelemeye başlarlar. Eline geçen bir oyuncak (nesneyi), eline alarak, ağzına alarak, yere atarak tanımaya çalışır. Oyuncakın çıkarttığı sesler, dokunduğundaki hisler veya ağızda bıraktığı tatlar çocuk için birer pekiştirici niteliğindedir. Bu dönemde tekrarlanan hareketler ön plandadır. Çocuk aynı sesleri çıkarıp aynı hareketi (örneğin, elindeki

oyuncağı yere vurma hareketi) tekrar tekrar yapabilir. Bu tür oyunlarda çocukların fiziksel gelişimi, dil gelişimi, el göz koordinasyonu gibi özellikleri gelişir. Aynı zamanda çocuk bu oyunları oynayarak dünyayı tanımaya ve uyum sağlamaya çalışır (Vygotski, 1966., Elkolin, 1978., Komarova, 1992.)

Yapı-İnşa oyunlarında ilk planlamalar başlar. Oyuncaklar artık rastgele atılmaz. Oyunun bir amacı vardır. Legolar, küpler, bloklar nesnelere çocuğun oyununda daha fazla yer tutmaya başlar ve bu nesnelere kuleler yapılır. Çocuk bu dönemde nesnelere arası bağlar kurmaya, hareketlerini kontrol etmeye ve planlamaya başlar. Önceleri rastgele yapılan çalışmalar daha sonraları, çocuğun zihninde geliştirdiği kavramları bu oyunla somut olarak ortaya koymasıyla gelişir.

Dramatik oyunlarda çocuklar hayatı “kopyalamaya” başlarlar. Çocukların oyunlarının içeriğini günlük hayattan kesitler oluşturmaya başlar. Bundan önceki dönemde tek başına oynayan çocuk artık başka çocuklarla oynamayı daha zevkli bulur. “Mış” gibi oyunlarda “mış” gibi eşyalar çoğalır. Hayali oyunlarda çocuk farklı rolleri bürünür. Okul öncesi dönemi çocuklarının en çok oynadıkları oyundur dramatik oyunlar.

Kurallı oyunlar daha çok somut işlemler dönemi olan ilköğretim yıllarında görülür. En az iki kişi ile oynanan ve belirli bir kuralları olan oyunlardır. Kurallı oyunların içeriği ve sıralı bir şekilde yapılması gereken davranışları vardır. Bu tür oyunlar bir iki basit kuralı olan oyunlar olabileceği gibi kesin ve sistematik bir kuralları olan karmaşık oyunlar da olabilir. Oyun süresince oyunun kuralları ihlal edilirse oyuncu oyundan elenir veya sırasını kaybeder. Kurallı oyunlarda oyunun esas amacı kuralları bozmamaktır. Oyunu eğlenceli ve heyecanlı kılan da kurallara uymak veya uymamaktır ((Vygotski, 1966., Elkolin, 1978., Mihaylenko, Korotkova, 1990., Komarova, 1992.)

Literatür incelendiğinde oyun aktivitelerini değerlendiren birçok çalışmaya ulaşmak mümkündür. Aşağıda İvankova, Griniavichene, Komarova, Penevoi ve Saar gibi uzmanların çalışmalarından yararlanarak okul öncesi dönem (3-7 Yaş) çocuklarının oyunlarının değerlendirme kriterleri oluşturulmuştur.

Çocuğun Oyun Düzeyini Belirleme (3-7 Yaş)

Çocuk oyununu analiz etmenin en etkili yolu çocuğu oynadığı sırada gözlemlemektir. Özellikle farklı zamanlarda farklı çocuk gruplarıyla oynadığını gözlemlemek çok daha etkilidir. Ama bazı zamanlarda çocuğu doğal ortamında gözlemlemek mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda çocuğa sistematik gözlem tekniği uygulanır. Bunun için çocuk oyun odasına alınarak, belli oyunlar oynatarak bazı yönergeler verilir. Aşağıda gözlem yapılamadığı durumlarda uygulan-

çocuk oyun tekniklerine ve çocuk ile görüşme sırasında sorulması gereken sorulara yer verilmiştir. Çocuğa soruları sorarken, kâğıda bakmadan sormak için uzmanın aşağıdaki soruları ezberlemesi önerilir. Sorular çocuğa bireysel olarak sorulmalı ve etrafta görüşmeyi etkileyecek uyarıcıların (anne-baba, televizyon, başka çocuklar vs.) olmamasına dikkat edilmelidir.

Sorular

1. Oyun oynamayı sever misin? En çok nerede oynamak istersin? Neden?
2. Ne tür oyunlar oynarsın? En çok sevdiğin oyun nedir? Neden? Eğer imkânın olsaydı en çok hangi oyunu oynamak isterdin?
3. Oyun oynarken neler yaparsın? Oyun oynarken en çok ne yapmayı seversin? Oyun oynarken ne yapmak isterdin?
4. Oyunda en çok ne veya kim olmak istersin? En çok kim olmak isterdin?
5. Hangi oyuncakların var? En çok sevdiğin oyuncuğun hangisi? Neden? Onunla nasıl oynuyorsun? Hangi oyunda onunla oynuyorsun? Başka hangi oyuncuğunun olmasını isterdin? Neden?

Yukarıdaki çocuk ile ilgili sorular çocuğun anne babasına da eğer imkân varsa çocuğun öğretmenine de sorulmalıdır.

Çocuk Değerlendirme Oyunları

Çocuk oyun odasına alındıktan sonra çocukla bazı oyunlar oynanır. Bu oyunlar, çocuğun bazı özelliklerini değerlendiren oyunlar olup uzman önceden hazırlanmalıdır. Aşağıdaki oyunlar sırasıyla oynanır. Uzman, oyun sırasında hem oyunu yönlendirmeli hem gereken verileri not almalıdır. Yalnız not alınırken çocuğun oyununu bozmamaya çalışılmalıdır. Eğer çocuk gözlemlendiğini fark ederse doğal davranmayabilir.

Çocuğun Oyunda Rol Üstlenme Düzeyini Belirlemek

Materyaller

“Kreşte”, “Aile”, “Hastanede” oyunları için gerekli olan çeşitli oyuncaklar gerekmektedir. Aile seti, hastane oyuncakları, okul oyuncakları vs. Oyunlar sırasıyla oynanacağı için oyun sırasında sadece oynanan oyunun malzemeleri olmasına dikkat edilmelidir.

Uygulama

Çocuk uygun ortama alındıktan sonra, çocuk ile 3 farklı bölümden oluşan deneysel oyun oynanır.

1. Bölüm

Oyunlar: “Tek başına” oynama, “yetişkin” ile oynama ve “akran grubuyla” oynama. Bu oyunlar birbiri ile ilişkili durumlardan oluşmaktadır.

Durum 1: Uzman, çocuklara “Kreşte” (anaokulunda) oyunu oynamayı önerir. Oyunda herkes kendi rolündedir. Uzman öğretmen, çocuklar ise çocuk rolündeler. Uzman oyunun yönetimini çocuklara verir. Oyunda neler olacağına çocuk(lar) karar verir. Gerektiğinde, “Ne yapılmalı?” diyerek çocuklara ipucu vermeye çalışır.

Durum 2: İlk oyun bittikten sonra uzman oyunu tekrar oynatır. Ama bu sefer uzman “çocuk” olur, çocuk ise “öğretmen” olur. Oyun “öğretmen” olan çocuğun kontrolindedir.

Durum 3: Bu sefer uzman yine “öğretmen” olur. Çocuklar ise bir arkadaşının rolünü oynar. Kimin kimi oynayacağını uzman söyleyebileceği gibi çocuklar kendileri de seçebilir.

2. Bölüm

Bu bölümde çocukların oyun sırasındaki “etkinliğine” bakılacaktır. Oyunun konusu çocukların iyi bildikleri gündelik yaşamdan parçalar olmalıdır. “Hastanede”, “Aile” ve “Okulda” oyunları oynanabilir. Oyunda uzman bilerek bazı şeyleri “ters” yaparak çocukların tepkisini kontrol eder. Oyundaki görevlerin ne kadar üstlenildiğine bakılır. Uzman oyun sırasında oyun görevlerini “ters” yapar. Örneğin; önce dış fırçalar sonra yemek yer veya yemekten önce dondurma yer vs.

3. Bölüm

Bu bölümde uzman tarafından oyunun içeriği değiştirilmeye çalışılır. Çocuklara birbirinden zıt olan görevler verilerek onların tepkilerine bakılır. 2 farklı durum oynanabilir.

Durum 1: Uzman, çocuklara “Tren” oyunu oynatır. Çocuklardan biri bilet satıcısı, biri tren sürücüsü, biri polis vs. olur. Çocuklar rollerini üstlendikten sonra yapacakları görevler değişir. Örneğin, polis bilet satar, sürücü polis olur, bilet satıcısı sürücü. Böylelikle çocukların beklenmedik role ne kadar uyum sağlayabildikleri gözlemlenir.

Durum 2: Yakalamaca oyunu oynanacağı söylenir. Oyunlar “Tilki ve tavşan”, “Kedi ve fare”. Çocuklara roller verilir. Çocuklar rollerini üstlendikten sonra oyun tersine döndürülür. Yani tavşan tilkiyi, fare kediyi yakalamaya çalışır.